

UDK 808.62-55

UDK 804.0-55

Izvorni znanstveni rad

Primljen: studeni 1997.

Prihvaćen za tisak: 30. lipnja 1998.

Miro Kačić

ISHODIŠNI JEZIČNI OBLICI (ISHODIŠNICI): NOMINATIV I INFINITIV

U ovome će se članku obraditi novi jezikoslovni pojam: ishodišnik. Pristupom će se autor koristiti vlastitim teorijskim pristupom u kojemu su temeljni pojmovi gramatikalizacija svijeta, konceptualizacija, leksija i leksijska razina. Obradit će se ishodišnici nominativ i infinitiv i to na hrvatskoj i francuskoj jezičnoj građi.

Već smo to davno rekli (Kačić 1988) da bi, u teoriji znanja, bilo poželjno govoriti o gramatikalizaciji svijeta. Gramatikalizacija svijeta značila bi ojezičiti (prenijeti u jezik) izvanjezičnu stvarnost s pomoću gramatičkih pojavnosti. Budući da jezici različito organiziraju jezičnu građu mogli bismo reći da oni različito gramatikaliziraju svijet. Pojam koji sam uveo, pojam treće, kategorijalne artikulacije i njezina jedinica leksija¹ pomažu nam shvatiti konceptualizaciju svijeta preko

¹ Prema trećoj artikulaciji, koja bi trebala zapravo biti prva, jer se preko nje zbiva naša kategorijalna gramatikalizacija svijeta, podjela na vrste riječi trebala bi biti iznijan-siranija. Sve tradicionalne vrste riječi ne bi pripadale istim jezičnim, što će reći us-

pojedinačnih jezika. To se može postići modelom koji sam nazvao jednovrijednosnim modelom kojime se utvrđuje konceptualizacijska jednovrijednost jedinica u različitim jezicima.

Koristim se pojmom ishodišnih jezičnih oblika određujući pojam ishodišnoga oblika ovako:

Ishodišni su jezični oblici oni oblici prema kojima se određuju svi drugi oblici na pojedinim razinama. Ti bi se oblici mogli nazvati i nultim oblicima kad se u pojmu nultoga ne bi upućivalo na nulu, tj. na ništa, ničticu. Naime, uobičajno je zvati nultim izočnost nekoga elementa (nulti subjekt, nulti morfem, nulti odrednik (determinator...)). To bi onda moglo dovesti do pojmovne zbrke. Za taj pojam ne bismo se mogli koristiti ni pojmom kanonskoga oblika. Uvriježena se poraba toga nazivka u jezikoslovlju odnosi na jezični oblik koji se navodi kao norma ili standard radi usporedbe s drugima. U lematizaciji je to, primjerice, oblik na koji se svode svi flektivni oblici koje riječi. Taj pojam pokriva samo dio pojma ishodišnoga oblika. Ne radi se dakle o usporedbi već ishodišnik naznačuje i mogućnost pojavnosti neke jezične jedinice.

Infinitiv

Nije nam cilj da ovdje istražujemo možebitne korijene infinitiva ni nominativa.

Jednostavno želimo upozoriti na stanovitu sličnost koja se može naći među tim oblicima.

trojnim razinama. Leksijska bi razina onda bila razina na kojoj se ustrojavaju strukturne jedinice, koje će izravnim kombinacijama tvoriti poruku, tj. izravno sudjelovati u priopćajnoj jezičnoj službi. Leksije su, da se prisjetimo (vidi Kačić 1988., 1992., 1995.), jedinice sastavljene od najmanje dvaju najmanjih jezičnih znakova (morfema) od kojih je jedan obvezatno leksički morfem iliti leksem: *stol+ \emptyset* , *stol+ac*, *lijep+ \emptyset* , *dan+ \emptyset* , *dan+as*, *gled+a+mo* itd.

To je, zapravo, najmanja jedinica koja može tvoriti izrijek. To je ono najmanje što izvorni govornik može izreći u vlastitome jeziku kao smislenu cjelinu. Pritom se isključuju odgovori na upućivačka pitanja tipa: Koje je prvo slovo abecede? (odgovor: A). Takvim se pitanjima mogu odrediti bilo koje jezične jedinice, odnosno predmeti (objekti). Isključuju se i alternativna pitanja tipa: Je li gumica pod stolom ili na stolu? (mogući odgovor: Na). Isključuju se i metajezične rasprave u kojima se onda mogu odrediti bilo koje jezične jedinice, pa i: *kuć-*, *k-*, *-u-*, *-ć-* itd.

U poglavlju o leksematici (Kačić 1988) vidjeli smo da se, u jezicima u kojima se leksija ostvaruje isključivo kompatibilnošću s drugim leksijama i morfemima (duboko sumnjamo da mogu postojati čisti izolativni jezici, no teoretski gledano i to je moguće), leksija obvezatno ostvaruje kombiniranjem "posebnih" morfema te da se ona (leksija) može lako prepoznati. U »jezicima s bogatom morfologijom«, recimo tako, i "neutralni" oblici koji u sebi ne bi sadržavali relacijski element, no koji bi zbog treće artikulacije (sa snažno izraženim kategorijalnim ponašanjem) morali sadržavati sva obilježja (značajke) razreda kojemu pripadaju. U jezicima koji imaju padeže to je nominativ (barem u hrvatskom jeziku). Očito je da će se jezik, u skladu sa "zakonitošću o ekonomičnosti jezika", poslužiti i tim ne-padežom, ili odsutnošću padeža, kako bi iskazao nešto drugo, a ne samo ono što obilježava razred kojemu pripada.

Podjednako smo uvjereni da će pri određivanju pripadnosti neke leksije pojedinom razredu, osim kompatibilnosti između morfema unutar jedne leksije (tj. osim unutrašnjih kompatibilnih svojstava), vrlo važnu ulogu odigrati, kao što smo to već istakli, i kompatibilnost među samim leksijama (tj. vanjska kompatibilna svojstva).

No, ovdje je vrlo bitna ta mogućnost (i obveza) da se leksija pojavljuje u jeziku kao složena jedinica (cjelina), kao kombinacija morfema, dakle mogućnost da se leksija pojavljuje u obliku koji će u prvome redu označiti da dotična jedinica pripada trećoj artikulaciji, tj. da je leksija.

Naša je pretpostavka da je za oblike koji se sklanjaju taj oblik nominativ.

Uzmimo kao primjer oblike koji se u hrvatskom jeziku mogu sklanjati.

Mnogi oblici, koji se u hrvatskom jeziku mogu sklanjati, u nominativu se muškoga roda pojavljuju bez posebne oznake. Drugim riječima, ti će se oblici moći prepoznati po tome što im leksija završava na koji suglasnik.

Mnogi deklinabilni oblici koji u nominativu jednine završavaju na -a ženskoga su roda.

Imenice srednjeg roda u nominativu jednine završavaju najčešće na -o (ili -e koje je uvjetovano glasovnom okolinom).

Moglo bi se onda zaključiti da u oznaci -∅ u nominativu imamo amalgam: muški rod, jednina i nominativ, dakle tri morfema. A da u

oznaci *-a* u riječi *žena* imamo isto tako amalgam: ženski rod, jednina, nominativ. I konačno da u oznaci *-o* u riječi *selo* imamo amalgam: srednji rod, jednina, nominativ.

S time bismo se i mogli nekako složiti kad ne bi bilo drugih oblika, primjerice glagolskih pridjeva radnih, koji se ne mogu sklanjati (te se dakle ne pojavljuju s oznakama za različite padeže). Nasuprot tome, takvi oblici podliježu leksematskoj obvezi da se pojavljuju s oznakom roda. Odgovarajući oblici pojavljuju se uvijek s istim oznakama: \emptyset za muški rod, *-a* za ženski i *-o* za srednji rod.

Primjeri:

	muški rod	ženski rod	srednji rod
imenica	muškarac- \emptyset	žen-a	sel-o
pridjev	lijep- \emptyset	lijep-a	lijep-o
gl. pridj. trpni	nošen- \emptyset	nošen-a	nošen-o
gl. pridj. radni	nosi-l- \emptyset	nosi-l-a	nosi-l-o

Vidljivo je ovdje kako oznake možemo smatrati oznakama roda i jednine, a ne nominativa. Suprotstavljajući muški, ženski i srednji rod u onih oblika koji nisu sklonjivi i oblika koji su sklonjivi razvidno je da su oznake jednake što upućuje i na zaključak da su im onda i vrijednosti iste.

Usporedimo iste oblike u množini:

	muški rod	ženski rod	srednji rod
imenica	muškarac-i	žen-e	sel-a
pridjev	lijep-i	lijep-e	lijep-a
gl. pridj. trpni	nošen-i	nošen-e	nošen-a
gl. pridj. radni	nosi-l-i	nosi-l-e	nosi-l-a

Vidimo i u ovim primjerima da su u sklonjivim i u nesklonjivim oblicima, dakle, oblicima koji bi trebali nositi oznaku nominativa i u oblicima u kojima je sigurno nema, oznake jednake.

Upitnim, dakle, postaje nazivak nominativ za sklonjive oblike jer u nesklonjivima nalazimo iste oznake, i to kao amalgame oznaka roda i broja. Drugim riječima, ako prihvatimo nominativnu oznaku u

sklonjivim oblicima mislovno ju je onda prihvatiti i za nesklonjive oblike. Razlog je za prihvaćanje nominativa u sklonjivih oblika postojanje drugih padeža, pa onda moramo i ishodišni padež zvati kojim nazivkom, ali bismo onda morali i pojavni oblik nesklonjivih jedinica nazvati istim nazivkom. Uostalom, često se u općejezikoslovnim teorijama i mjesto subjekta naziva nominativnim mjestom i u onih jezika koji nemaju sklonidbu.

Vidimo dakle da postoje razlozi zašto nominativ smatramo ishodišnim oblikom leksija koje se mogu sklanjati i onih koje su nesklonjive. Samo nam u jezičnim opisima mora biti jasno da nominativne oznake u hrvatskome nema, tj. nema nominativnoga morfema.

Ako je naša hipoteza o nominativu dokazana, tada je možemo primijeniti i na infinitiv te to isto pretpostaviti i za ostvarivanje glagolske leksije u njezinu neutralnom obliku, tj. u infinitivu.

Pogledajmo da li se ta hipoteza može dokazati pomoću uporabe infinitiva. Poslužit ćemo se popisom svih mogućih uporaba infinitiva što ga je radio Grevisse (Grevisse: 671-697):

- 1) Que faire? Où courir? Où ne pas courir?
(Što raditi/da radim? Kamo bježati/da bježim? Kamo ne bježati/da ne bježim?)
- 2) Moi, pleurer! moi, gémir, tyran!
(Ja da plačem! ja da uzdišem, tiranine!)
- 3) Prendre trois cuillerées à soupe par jour.
(Uzeti tri pune žlice za juhu na dan.)
- 4) Maison à vendre.
(Kuća za prodaju.)
- 5) Le dîner est prêt à servir.
(Večera se može poslužiti.)
- 6) Vivre, c'est agir. Vouloir, c'est pouvoir.
(Živjeti, znači djelovati. Htjeti, znači moći.)
- 7) Bayron détestait boire.
(Bayron je mrzio piti.)
- 8) Il préférerait encore balayer que d'apprendre à lire.
(On je više volio mesti nego učiti čitati.)
- 9) Il n'y a pour l'homme que trois événements: naître, vivre, et mourir.

(U čovjekovu životu postoje samo tri događaja: roditi se/rođenje, živjeti/život i umrijeti/smrt.)

- 10) Une machine à coudre.
(Šivaći stroj.)
- 11) Il vaut mieux mourir selon les règles
(Bolje je umrijeti po propisima.)
- 12) Il faut partir p.697
(Valja otići.)

I tako redom... Primjere bi se moglo nizati do unedogled. Dodajmo tim primjerima i one koje često zovemo "infinitivnim rečenicama":

- 13) Je sais à qui m'adresser, où aller (Grvisse: 1034).
(Znam komu se treba obratiti i kamo treba ići.)
- 14) Elle ne sait plus quoi inventer.
(Ona više ne zna što bi izmislila.)
- 15) On le vit briser ses meubles (Grvisse: 1037).
(Vidjeli su ga kako razbija/razbijati namještaj.)

Razvidno je da se u nekim hrvatskim istovrijednicama ne pojavljuje infintiv. Međutim isto je tako očevidno da se u skoro svim primjerima francuski infinitiv može zamjeniti hrvatskim.

Što je zajedničko svim tim (a i mnogim drugim) primjerima? Zajedničko im je to da svaki put kada moramo reći štogod što se može izraziti samo glagolom i što ne trebamo ostvariti ni oznakom lica ni pomoću oblika, upotrebljavamo infinitiv (naravno u jezicima koji poznaju taj oblik). U drugim jezicima u kojima nema infinitiva upotrijebit će se koji drugi glagolski oblik. Ono što se svaki put ostvaruje nije (glagolski) morfem nego leksija.

Želimo li u primjeru (12) aktualizirati ne samo ono što glagol *partir* izražava nego i druge stvari (sudionike, primjerice), mogli bismo dobiti ovakve rečenice:

*Il faut que je parte / Trebam otići, ili Treba da odem /
Il faut que tu partes / Trebaš otići, ili Treba da odeš /*

U svim je tim primjerima nazočna potreba da se iskaže ne samo određeni semantički sadržaj nego i da se glagolom iskaže prije svega

ono što ta kategorija u sebi sadržava. No, nije to razlog zašto »infinitiv izgleda [...] kao prijelazna vrsta između kategorije glagola i kategorije imenice.« (Tesnière, 1965: 418).

To što glagol može biti naznačen i kojim drugim oblikom, a ne samo infinitivom, kako to kaže Tesnière, ni u kojem slučaju ne narušava našu koncepciju o infinitivu. Ako se gdjekad u tradicionalnoj gramatici glagol drugačije naznačuje, to je stoga što i drugi oblici mogu sadržavati informaciju (obavijest) o tome na koji se način glagol spreže, ili se pak to događa zbog nekih drugih razloga koji proizlaze u prvom redu iz tradicionalnog učenja gramatike (osim tamo gdje nema infinitiva). No, u jeziku kao sustavu (u općem smislu) glagol se ne pokorava toj tradiciji. Glagol se uvijek pojavljuje u infinitivu kad se želi kazati samo ono što glagol sam po sebi izražava.

Partir, c'est un peu mourir.
("Otići je djelomice umrijeti.")

Postoji još jedan "bezličan" oblik, particip, koji može biti ravnopravan s infinitivom, no s obzirom na to da nije toliko "neutralan" koliko bi se moglo pomisliti (postoji "mali trag" izvršenja onoga što se glagolom izriče), taj se oblik, u navedenom značenju, manje rabi barem u jezicima koji poznaju infinitiv.

I stoga što ima naravnije nego da se za translaciju² rabi upravo taj oblik koji je ishodišni oblik. A translacija je moguća ne zbog toga što bi »infinitiv istodobno sadržavao i obilježja glagola i obilježja imenice« (Tesnière, 1965: 418), nego zbog toga što se može translirati samo leksija (a ne morfem). Prema našem mišljenju, Tesnière je upravo tu pogriješio. Nedostajala mu je samo jedna mala karika u lancu, leksija. A pogriješio je i kad je kazao: »Nikada nije suvišno ponoviti da *infinitiv nije glagol*«. Parafrazirajući Tesnièrea, mogli bismo kazati: »*Nikada nije suvišno ponoviti da je infinitiv glagol*«.

Da bi dokazao svoju tezu prema kojoj infinitiv istodobno sadržava i obilježja glagola i obilježja imenice, Tesnière se poziva na

² Translacija je pojam koji L. Tesnière uvodi 30-tih godina. U nekim se teorijama rabi za translaciju termin konverzija. Translacija u Tesnièrovoj sintaksi je složeniji pojam od konverzije, tj. konverzija bi bila samo jedan tip translacije.

pojam glagolske imenice u slavenskim jezicima. Taj ćemo problem ovdje malo podrobnije razmotriti.

To što se glagolska imenica u francuskom jeziku (*le boire* / piće, *le savoir* / znanje, *le manger* / jelo itd...) tvori od infinitiva, dakle od nečega što predstavlja glagol, u proturječju je s Tesnièreovom tezom. Zapravo, infinitiv u francuskome jeziku ne postaje imenicom zbog toga što bi nosio u sebi i neke imenske značajke, nego zbog toga što se u konstrukciji glagolske imenice u francuskome jeziku pojavljuje translativ *le* (član koji obilježava, između ostaloga, upravo kategoriju imenica) koji se spaja, prema našem mišljenju, s najneutralnijim glagolskim oblikom kako bi se mogla oblikovati glagolska imenica. Prema tome, upravo Tesnièreova vlastita teorija o translaciji proturječi njegovoj tezi o obilježjima infinitiva. Mi dakle smatramo da supstantivni karakter glagolskoj imenici daje upravo član, a da joj infinitiv daje svojstvo glagola. Inače bi infinitiv bio dovoljan samom sebi i ovisilo bi o kontekstu da li će biti imenica ili glagol. A i nemoguće ga je translaticirati kao **le mange*, **le boit*, **le sait*, ili kako drugčije.

Što se tiče glagolskih imenica u hrvatskom jeziku, one se ne tvore od morfema nego upravo od onoga što smo predložili da se nazove leksijom (Kačić 1988), koji već sam po sebi predstavlja kombinaciju najmanje dvaju morfema, ali koji još nije leksija. A to je ono što obično nazivamo glagolnom osnovom, dakle, leksem+oznaka za glagol (*gled+a-...*).

Objasnimo:

Uzmimo na primjer riječ *sram-∅*. Ta je leksija u nominativu sastavljena od leksema *sram-* i morfema s nultim označiteljem koji predstavlja muški rod (genitiv je *sram-a*). *Sram* (bez morfema *-∅* prema tome možemo promatrati kao leksem (dakle kao morfem) isto tako kao što i u francuskom jeziku *honte* promatramo u odnosu na *la honte*. Da bi leksem *sram* postao element koji može primati morfeme, koji se onda spajaju s tim leksemom da bi zajedno oblikovali glagolsku leksiju, bit će mu potreban dodatni znak, kao neka vrsta translativa, koji će "poglagoliti" leksem. Na taj ćemo način dobiti oblik *sram-i-*. Njemu će se moći pridružiti morfemi koji se međusobno spajaju (kombiniraju) unutar glagolske leksije. Dodamo li, primjerice, tom

leksijonu oznaku za infinitiv *-ti*, dobit ćemo glagolski oblik *sramiti* koji se po svemu očituje kao infinitiv.

Prema tome, taj će složeni element *srami-* (glagolni leksijon) biti osnova na kojoj ćemo u hrvatskom jeziku stvoriti glagolsku imenicu (i zovemo je glagolskom osnovom, a ne korijenom). Pa ćemo onda imati:

srami-enje ⇒ *sramjenje* ⇒ *sramljenje*

Prema tome glagolska će se imenica u hrvatskom jeziku tvoriti tako da se jedan glagolski element spoji s jednim imenskim elementom (*-enje* ili varijantno *-nje*).

Kad bi infinitiv bio ono što tvrdi Tesnière, tada bi se glagolska imenica tvorila od infinitiva, a ne od nečega što u sebi zapravo i ne sadržava taj infinitiv.

To da infinitiv može obaviti sve funkcije imenskog sustava, proizlazi iz onoga što smo malo prije detaljnije objasnili. Već smo rekli da se od infinitiva vrlo lako tvore imenice. To što se infinitiv može zamijeniti gotovo istovrijednom imenicom primjerice: umjesto *mentir, c'est une lâcheté* ("lagati je kukavština") možemo reći *le mensonge, c'est une lâcheté* ("laž je kukavština") to zapravo još više ide u prilog našoj teoriji o zajedničkom leksemu.

Da je infinitiv ishodišni glagolski oblik, tj. da je on temeljni ostvaraj glagolske leksije još je razvidnije iz hrvatskoga futura.

Hrvatski se futur I kao što je poznato tvori (kao složeni oblik) od oblika: *ću, ćeš, će, ćemo, ćete, će* i infinitiva glagola kojemu hoćemo tvoriti futur. Pa imamo:

Sutra ću gledati prijenos utakmice

ili

Ja ću gledati prijenos utakmice.

Međutim kad nema elemenata na na koji bi se *ću* i ostali pomoćni oblici naslonili rečenica mora početi glagolskim leksemom. Tada imamo:

Gledat ću prijenos utakmice

što se izgovara:

/ gledaću prijenos utakmice /

U takvome izgovornome spajanju više nam nije potrebna leksija, tj. ishodišni oblik glagolni jer sveukupni oblik tvori leksiju. Zato nam nije ni potreban ostvaraj:

gledati ću

Dakle infinitivni oblik više nije potreban, oznaka infinitiva nestaje. Tu onda dolazi do spajanja. Spajanje postponiranoga člana leksije je opća pojava (Kačić 1988).

Pitanje je koje se postavlja: Zašto se to ne zbiva u glagola na *-ći*? U tim slučajevima imamo:

Sutra ću reći Ani ili Ja ću reći Ani.

i

Reći ću Ani

Do stapanja tu ne dolazi jer *-ći* nije infintivna oznaka (morfem) već je u *-ći* sadržan i dio osnove³:

rek-ti ⇒ reći

Kategorijalna artikulacija i njezina jedinica leksija pomogli su nam da utvrdimo dva ishodišna oblika infinitiv i nominativ i da objasnimo neke pojave u jeziku koje su nam se činile očiglednima, a to ipak nisu i neke druge koje smo znali da se zbivaju, a nismo im dali zadovoljavajuća objašnjenja. Osim toga pojam ishodišnjoga oblika pomoći će nam u razjašnjenju nekih drugih jezičnih pojava. Tako će glagolni oblik prezent biti ishodišnim oblikom za odnose "glagolskih vremena". O tome u kojemu drugomu radu.

³ Tamo gdje se leksija ostvaruje bez *-i*, kao u čakavskome *gledat, leć, i* u glagola koji završavaju na *-ć* dolazi do stapanja, ali zbog udvostručivanja glasa *-ć*.

LITERATURA

- Grevisse, M., 1964., Le bon usage, Duculot, Gembloux
Kačić, M., 1988., La théorie des ensemble et analyse linguistique, ANRT, Lille
Kačić, M., 1992., Neki osnovni lingvistički pojmovi, Suvremena lingvistika br. 34, Zagreb
Kačić, M., 1995., Leksija i zamjenica, Fluminesia br. 1, Rijeka
Tesnière, L., 1966., Elements de syntaxe structurale, Klincksieck, Paris

THE PRIMARY LINGUISTIC FORMS: NOMINATIVE AND INFINITIVE

Summary

The paper introduces the concept of primary form. The primary linguistic form is the one which determines all other forms on particular linguistic levels. In order to explicate the concept of primary form, the author uses his own theoretical approach which comprises the following key terms: third linguistic articulation, conceptualization, grammaticalization of the world, lexia, and lexial level. The primary forms which have been dealt with in this paper are nominative and infinitive. The author makes a conclusion that there is no special morpheme for nominative in the Croatian language and also explicates why the infinitive marker is left out from the future form which is in inversion.

key words: conceptualization, Croatian language, French language, grammaticalization of the world, lexia, lexial level, primary form, third linguistic articulation

ključne riječi: francuski, gramatikalizacija svijeta, hrvatski, ishodišnik, treća artikulacija, konceptualizacija, leksija, leksijska razina